

Vira Kachur

Narodowy Uniwersytet Biozasobów i Zarządzania Naturą Ukrainy w Kijowie

ORCID: 0000-0002-4372-491X

МІСЦЕ РИМСЬКОГО ПРАВА У СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ЮРИСТА В УКРАЇНІ

I

Переосмислення ролі і значення державно-правових явищ у суспільному житті відбувається кожного разу, коли перед суспільством постають нові виклики. Таке переосмислення ми можемо спостерігати як на буденному, так і на науковому рівні. Але незалежно від рівня, на якому відбуватиметься це переосмислення, з'єднувальною ланкою між ними буде правова культура. Саме вона відіграє важливу роль не лише у формуванні громадянського суспільства, а й у житті окремої людини та в історії людства загалом.

Роль правової культури, яку вона виконує сьогодні, найповніше розкривають її завдання: 1) збереження та накопичення правового досвіду (так звана «правова пам'ять»); 2) передача правового досвіду від покоління до покоління (так званий «правовий поступ»); 3) залучення індивіда до системи правових цінностей (так звана «правова соціалізація»).

Але відсутність цілісної концепції правової культури наразі зумовлює відсутність належних правових засад у формуванні та реалізації культурно-правової політики держави. Тому розробка стратегії розвитку правової культури стає першочерговим завданням. Вона дозволить сформувати функції правової культури у здійсненні політики національної безпеки в соціально-економічній, політичній та регіональній сферах суспільного життя, збереженні історичного надбання та національної ідентичності України, подоланні як внутрішніх (слабкі соціальний діалог та соціальна згуртованість), так і зовнішніх (анексія територій, військові конфлікти) загроз її сталому державно-правовому розвитку. Дослідження як правової культури загалом, так і місця в ній римського права, яке «поряд з грецькою філософією і хрис-

тианством, є одним із факторів, що утворюють культурну ідею Європи»¹, є надзвичайно актуальними.

З'ясовуючи місце римського права у структурі правової культури сучасного юриста, ми повинні з'ясувати 1) що таке правова культура, 2) які частини складають структуру правової культури і 3) яке місце у цій структурі займає римське право.

II

Сьогодні в правничій літературі, яка багата науковими розвідками у напрямі дослідження правової культури загалом, натомість бракує досліджень, що стосуються як єдиної теорії розуміння та аналізу поняття «правова культура», так і її структури. Досліджуючи поняття «правової культури», ми стикнулися із наявністю понад 500 дефініцій цього поняття, безліччю наукових статей, в яких лише науковці-одинаки наважувалися дати хоч яке-небудь авторське визначення цього поняття. Це можна пояснити тим, що: по-перше, це поняття характеризується полісемантичністю; по-друге, включає в себе два слова «культура» і «право», які, в свою чергу, також є неоднозначними; по-третє, їх розуміння залежить від того, який методологічний підхід до їх дослідження використовує той чи інший учений.

З метою уникнення плутанини у міркуваннях почнемо дослідження із аналізу родового поняття «культура». Хоча термін «культура» сягає своїм корінням античності, однак її перше наукове визначення було здійснене англійським етнографом Е.Б. Тайлором в праці «Первісна культура» (1871)² і вже через неповних 100 років проблемі визначення поняття «культура» в сучасній культурології спеціально була присвячена книга А. Л. Кребера і К. Клакхона «Культура, критичний огляд визначень» (1952). У ній автори навели близько понад 150 визначень культури, яких у другому виданні було вже понад 200³.

Складність та неоднозначність цього поняття обумовлюється тим, що воно є об'єктом і предметом вивчення безлічі наук, серед яких філософія, археологія, етнографія, історія, соціологія, політологія, право, економіка та ін. Кожна з цих наук створює своє певне уявлення про культуру. Крім того, не залишилися осторонь проблем культури і міжнародні організації та вітчизняний нормотворець.

Так, на Всесвітній конференції з політики в галузі культури, що була проведена під егідою ЮНЕСКО у Мексиці 26 липня – 02 серпня 1982

¹ М.Х. Гарсія Гаррідо, Римское частное право: Казусы, иски, институты, Москва 2005, с. 120.

² Э.Б. Тайлор, Первобытная культура, Москва 1989, с. 18.

³ І.І. Тюрменко, Культурологія: теорія та історія культури, Київ 2010, с. 11.

р., була прийнята Декларація Мехіко з політики в галузі культури, яка визначила останню як «сукупність яскраво виражених рис, духовних і матеріальних, інтелектуальних і емоційних, які характеризують суспільство або соціальну групу», що «охоплює, крім мистецтва й літератури, спосіб життя, основні права людини, системи цінностей, традиції та віри»⁴.

Щодо вітчизняного законотворця, то він у п.6 ч.1 ст.1 Закону України від 14.12.2010 № 2778-VI «Про культуру» дав їй легальне визначення, але звужив обсяг цього явища лише до культурної спадщини та культурних цінностей (Преамбула)⁵.

Проведений нами аналіз феномену культури дозволив виокремити такі її ознаки: 1) культура існує лише в людському середовищі; 2) з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом виступає свідомість, яка виконує функції відображення та породження навколишнього світу, який відкальковується у формах та категоріях культури⁶; 3) людина і культура пов'язані між собою не безпосередньо, а через діяльність; 4) культура покликана організовувати людську життєдіяльність; 5) культурна організація людської життєдіяльності припускає наявність відносно несуперечливих, структурованих елементів, які є утворюють функціональну цілісність та обмежені просторово-тимчасовими межами; 6) культура визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію людини; 7) фундамент культури складають цінності.

Це дає нам підстави визначити культуру як специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності в конкретних історичних умовах, що визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію учасників суспільного життя і проявляється у цінностях.

Одним із різновидів загальної культури є правова культура, яка характеризується певною автономністю щодо інших різновидів культури (матеріальної, економічної, політичної та ін.). Будучи синтезом права та культури, правова культура не має однозначного підходу до розуміння її сутності. Аналіз останніх праць, присвячених дослідженню сучасних підходів до розуміння правової культури, засвідчує про розширення переліку методологічних підходів до дослідження цього явища та позитивні тенденції у цьому напрямі⁷. Але не усі вони звершуються визначенням правової культури.

⁴ Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури, http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730 (10.04.2019).

⁵ Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI «Про культуру», <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (10.04.2019).

⁶ Ю. Швалб, Свідомість як відношення людини до світу, в: Психологія і суспільство 2004, № 4/(18), с. 156–157.

⁷ М. Коба, Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою, в: Підприємство, господарство і право 2019, № 4, с. 178–182; І.А. Когут, Сучасні підходи до вивчення правової культури: теоретичний аспект, в: Вісник Львівського університету. Серія

Оскільки правова культура є різновидом загальної культури та уособлює собою синтез права та культури, пропонуємо визначати правову культуру як специфічний спосіб організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя в конкретних історичних умовах, що визначає правову орієнтацію та правову позицію суб'єкта і проявляється у правових цінностях.

III

Юридична наука, багата науковими розвідками щодо дослідження правової культури загалом, водночас відчуває гострий дефіцит досліджень, присвячених єдиній теорії розуміння та аналізу структури правової культури, хоча окремі наукові розвідки мають місце⁸. Тому пропонуємо показати її структуру через структуру родового поняття «культура».

Як уже зазначалося, культура покликана передусім організовувати життєдіяльність людини, а організація будь-яких процесів базується на засадах як тектології, так і на загальній теорії систем. Крім того, в основу нового уявлення про систему закладено також і певний процес (процес функціонування, процес розвитку або єдність цих процесів), який також задає цілісність розглядуваного об'єкта⁹. Оскільки життєдіяльність можна визначити як діяльнісні процеси, через які відбувається тотальне переживання людиною свого буття, тому можна сміливо вважати, що культура характеризується усіма властивостями, що притаманні їй як системі. Однак, аналіз культури як системи ми упустимо і спробуємо лише виокремити головні частини її структури.

Культура – це суспільно-історичне явище, у формах та категоріях якого відображається навколишній правовий світ людини та її правова життєдіяльність. Тому правова культура як явище може існувати винятково у людському середовищі. Тому її центральним елементом буде саме людина. Щодо людської життєдіяльності (чи то правової, чи будь-якої іншої), то вона проявляється комплексно з таких сторін – об'єктивної, суб'єктивної та нормативної.

соціологічна» 2015, випуск 9, с. 94–102; Л.О. Макаренко, До питання про інтерпретацію поняття «правова культура», в: Правова держава 2018, вип. 29, с. 80–87; Л. Макаренко, Методологічні засади пізнання сутності правової культури, в: Підприємництво, господарство і право 2018, № 9, с. 181–185; Л.О. Макаренко, Основні підходи у дослідженні правової культури в сучасній юридичній науці, в: Правова держава 2017, вип. 28, с. 136–145.

⁸ О.М. Макеева, В.Т. Журавльова, Структура правової культури, <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/26900> (10.04.2019); М.В. Целуйко, Структура правової культури у вітчизняній юридичній літературі, в: Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство, 2010, вип. 538, с. 5–10.

⁹ Програма розробки методики проєктирування. концепція системного проєктирування, Москва 2007, с. 60.

Взаємодія людини із навколишнім світом найповніше проявляється у процесі людської життєдіяльності, яка є об'єктивною стороною культури. Вона не лише забезпечує пристосування людини до умов життя, а й активізує її відповідно до своїх потреб. Головними діяльними процесами, які становлять основу людського способу життя, називають життєзабезпечення (накопичення ресурсів), життєустрій (забезпечення комфорту та благополуччя) та життєреалізація (рух до великої мрії)¹⁰.

Діяльність обумовлюється і напряду залежить від свідомості, яка є з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом. Будучи цілісним, внутрішньо диференційованим і структурно оформленим психологічним процесом пізнання та відображення людиною навколишнього світу та самої себе, свідомість визначає життєву позицію суб'єкта, яка має неабияке значення для розуміння феномену культури і виступає її суб'єктивною стороною.

Категорія «життєва позиція» отримала свій філософський статус у другій половині ХХ ст., а до цього вона розглядалася як складова таких понять, як «самовизначення», «соціальна орієнтація», «соціальна роль», «спосіб життя» та ін. Для повного з'ясування сутності поняття «життєва позиція» спробуємо дати означення двох слів, з яких вона складається – «життєва» та «позиція».

Слово «життєва» є похідним від терміну «життя», під яким розуміють тотальне переживання людиною свого буття. Щодо слова «позиція», то вона є системою ціннісних орієнтацій та установок людини, які відображають її ставлення до когось або чогось. Позиція людини включає в себе такі компоненти: 1) інтелектуальний – знання про об'єкт такого ставлення; 2) емоційний – психологічні переживання суб'єкта щодо об'єкта ставлення; 3) поведінковий – реалізує спосіб активності до об'єкта ставлення. Усі ці компоненти закріплюються під час здійснення суспільної практики і відображаються у таких рисах характеру людини, як: 1) комунікативні – ставлення людини до іншої людини, когось; 2) суб'єктно-діяльнісні – ставлення до предметного світу, чогось; 3) рефлексивні – ставлення людини до самої себе, «Я»¹¹.

Прояв життєвої позиції визначають світогляд та досвід людини. Таким чином, життєва позиція, будучи суб'єктивною частиною культури, є стійкою, внутрішньо усвідомленою готовністю людини до певних дій, що ґрунтується на її світогляді і життєвому досвіді та відображає її ставлення до інших людей, їх утворень та суспільства загалом.

¹⁰ Ю.М. Швалб, Просторово-психологічна організація середовища буття і життєдіяльності, в: Актуальні проблеми психології 2015, т. 7, вип. 40, с. 199–200.

¹¹ Н.І. Тавровецька. Теоретико-методологічний аналіз дефініції життєва позиція особистості, в: Теоретичні і прикладні проблеми психології 2016, № 3 (38), <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/1900> (10.04.2019).

Серед системних понять виділяють функціональне середовище системи – характерну для системи сукупність законів, алгоритмів та параметрів, за якими здійснюється взаємодія (обмін) між елементами системи і функціонування (розвиток) системи загалом¹². Оскільки культура є соціальним об'єктом, тому її функціональне середовище (нормативну частину) становитимуть соціальні регулятори, які утворюють основу соціального порядку, що пов'язує членів суспільства, регулює їх взаємодію і визначає способи ставлення до об'єктів та поведіння з ними.

Кожна із цих сторін – об'єктивна (діяльність), суб'єктивна (життєва позиція) та нормативна (соціальні регулятори), утворюють окремі частини культури як системного явища. У свою чергу, кожна із них є складним об'єктом, що включає низку компонентів, внутрішньо організованих та структурованих.

Правова культура, будучи різновидом культури, також є системним явищем. Використовуючи принцип ізоморфізму, у структурі правової культури також можна виокремити три частини – об'єктивну (правова діяльність), суб'єктивну (правова позиція) та нормативну (правові регулятори).

IV

Говорячи про місце римського права у структурі правової культури сучасного юриста, ми повинні відповісти на запитання, де його шукати – в об'єктивній, суб'єктивній чи нормативній частині? Тут відповідь напрошується лише одна – римське право присутнє у всіх трьох частинах, але частка цього прояву буде різною.

Правові регулятори (нормативна частина) містять надбання римського права у нормативно-правових приписах передусім цивільного законодавства, що свого часу було здійснено шляхом рецепції. Сучасний юрист послуговується цими правовими регуляторами у своїй практичній правовій діяльності (об'єктивна частина). При цьому, вивчаючи цивільне право та здійснюючи правову діяльність, вони можуть навіть не заглиблюватися у правову історію та юридичну природу цих явищ, не знати і не усвідомлювати, що це є надбанням саме римського права, а тому вони не стануть способом їх мислення. І причини цього полягають не лише у недосконалому навчальних планів підготовки правників в Україні (наприклад, зменшення кількості аудиторних годин, перенесення дисципліни «Римське право» з обов'язкових до вибіркових тощо), а й у тому, що викладання римського приватного права здійснюється з позиції сучасного цивільного права, що часто-густо свідчить про поверх-

¹² П.М. Хомяков, Системный анализ. Экспресс-курс лекций, Москва 2008, с. 22.

невий аналіз римської категоріальної спадщини. Викликає занепокоєння і відсутність наголосу на римській спадковості цивільних понять та категорій при викладенні цивільного права.

Це є тривожною тенденцією, оскільки може призвести до порушення історичної безперервності, що покликана «вести нас від власної дедалі ближче до сусідньої нації, і так від нації до нації, від епохи до епохи»¹³. Крім того, не виконується одне із головних завдань правової культури – збереження та накопичення правового досвіду (так звана «правова пам'ять»), про яке ми згадували на початку. Невиконання цього завдання негативно впливає на «правовий поступ» та «правову соціалізацію». Під загрозою може опинитися суб'єктивна частина правової культури – правова позиція особи, яка є частиною її правової свідомості.

Щоб отримати реальні дані щодо тенденцій у сфері осмислення місця римського права у структурі правової культури сучасного юриста, 08 квітня 2019 року було проведено соціологічне опитування серед студентів юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України¹⁴.

В опитуванні взяли участь 202 особи, з них 95 – студенти 1 курсу (47%), 50 – студенти 2 курсу (25%), 27 – студенти 3 курсу (13%), 17 – студенти 4 курсу (8%) та 13 – магістри права 1 року навчання (7%). Цікавим є те, що 31 респондент (15%) мають певний досвід/стаж здійснення правничої діяльності. Головні результати анкетування відображені у таблицях.

Результати, що демонструють оцінне ставлення студентів та магістрів до римського права:

Таблиця 1

№ з/п	Зміст питання	Відповідь	
		так	ні
1	2	3	4
1	Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що римське прав становить фундамент європейської правової культури?	173 (86%)	29 (14%)
2	Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що римське право здатне підвищити загальнокультурний рівень населення?	113 (56%)	89 (44%)

¹³ Е. Гуссерль, Криза європейського людства і філософія, в: Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки, гол. ред. С.Л. Удовік, Київ 1996, с. 67.

¹⁴ В анкеті частково були використані питання з дисертаційного дослідження В.М. Вовк: В.М. Вовк, Римське право як феномен правової дійсності: дис. ... д-ра юридичних наук, Київ 2011, с. 354–356.

1	2	3	4
3	Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що римське право здатне підвищити загальнокультурний рівень сучасного юриста?	158 (78%)	44 (22%)
4	Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що римське право здатне підвищити професійний рівень сучасного юриста?	126 (62%)	76 (38%)
5	Чи відчуваєте Ви вплив римського права на сучасне українське право та законодавство під час вивчення фахових дисциплін?	155 (77%)	47 (23%)
6	Чи повинні, на Вашу думку, усі українські студенти-правники вивчати римське право?	151 (75%)	51 (25%)
7	Чи доцільно, на Вашу думку, запровадити іспит на знання основ сучасного цивільного права для українського населення, який би засвідчував його соціальну зрілість (у Римі такий іспит складався)?	115 (57%)	87 (43%)

Як бачимо, результати опитування виявилися досить таки втішними. Більшість учасників вважають, що римське право не лише становить фундамент європейської правової культури (86%), а й здатне підвищити загальнокультурний рівень як юристів (78%), так і інших громадян (56%), позитивно впливає на професійний рівень представників правничої професії (62%), а знання основ цивільного права засвідчувало б соціальну зрілість українського населення (57%). Оскільки при вивченні фахових дисциплін 77% опитаних відчувають вплив римського права, тому вивчення останнього усіма студентами-правниками є обов'язковим (75%).

Цікавими є результати, які відображають побажання студентів та магістрів щодо коригування навчальних планів:

Таблиця 2

№ з/п	Зміст питання	Відповідь	
		1	2 і >
1	На якому курсі, на Вашу думку, українські студенти-правники повинні вивчати римське право?	137 (68%)	65 (32%)
2	Скільки семестрів, на Вашу думку, повинно охоплювати викладання римського права?	92 (46%)	110 (54%)

Результати такого соціологічного опитування не є вичерпними. Адже поза увагою залишилися такі категорії правників, як юристи-практики та науковці. Крім того, участь в опитуванні взяли студенти лише одного на-

вчального закладу України. Незважаючи на це, воно послужить імпульсом для проведення подібного анкетування серед інших категорій юристів та серед студентів, що здобувають правничий фах в інших навчальних закладах України.

Проведене дослідження дає підстави вважати, що викладання римського права сприяє формуванню активної правової позиції сучасного правника, а тому йому необхідно приділяти належну увагу. Для цього необхідно: 1) при викладанні теорії держави і права зосереджувати увагу на правових та суспільних цінностях, соціальних та нормативних регуляторах поведінки особи у суспільстві, правосвідомості, правовому менталітеті та правовій культурі, правовій життєвій позиції та правовій поведінці суб'єктів права; 2) при викладанні історії держави і права – на становленні держави і права Стародавнього Риму, впливі римського права на становлення правових систем Європи та його рецепції в Україні; 3) при викладанні римського права – більше уваги зосереджувати саме на правовій природі його понять, категорій, принципів та інститутів; 4) при викладанні галузевих дисциплін – наголошувати на міжгалузевому характері нормативно-правових приписів, а при характеристиці галузевих інститутів підкреслювати їх римське походження; 5) увести в навчальні плани спецкурси, які фундаментально розкриватимуть окремі теми з римського права на кшталт тих, які викладалися («Правові категорії римського права у сучасній юриспруденції», юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, автор – Г. М. Федущак-Паславська) чи викладаються («Історія розвитку інститутів приватного права», юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, автор – Г. М. Федущак-Паславська) студентам старших курсів чи магістрам.

Така увага до римського права сприятиме закріпленню «правової пам'яті» та забезпечуватиме «правовий поступ» і належну «правову соціалізацію» вітчизняних юристів.

Бібліографія

- Вовк В.М., Римське право як феномен правової дійсності: дис. ... д-ра юридичних наук, Київ 2011.
- Гарсія Гарридо М.Х., Римское частное право: Казусы, иски, институты, Москва 2005.
- Гуссерль Е., Криза європейського людства і філософія, в: Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки, гол. ред. С.Л. Удовік, Київ 1996.
- Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури, http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730.
- Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI «Про культуру», <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (10.04.2019).

- Коба М., Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою, в: Підприємництво, господарство і право 2019, № 4.
- Когут І.А., Сучасні підходи до вивчення правової культури: теоретичний аспект, в: Вісник Львівського університету. Серія соціологічна» 2015, випуск 9.
- Макаренко Л.О., Основні підходи у дослідженні правової культури в сучасній юридичній науці, в: Правова держава 2017, вип. 28.
- Макаренко Л.О., До питання про інтерпретацію поняття «правова культура», в: Правова держава 2018, вип. 29.
- Макаренко Л., Методологічні засади пізнання сутності правової культури, в: Підприємництво, господарство і право 2018, № 9.
- Макеева О.М., Журавльова В.Т., Структура правової культури, <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/26900>.
- Программа разработки методики проектирования. концепция системного проектирования, Москва 2007.
- Тавровецька Н.І., Теоретико-методологічний аналіз дефініції життєва позиція особистості, в: Теоретичні і прикладні проблеми психології 2016, № 3 (38), <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/1900> (10.04.2019).
- Тайлор Э.Б., Первобытная культура, Москва 1989.
- Тюрменко І.І., Культурологія: теорія та історія культури, Київ 2010.
- Хомяков П.М., Системный анализ. Экспресс-курс лекций, Москва 2008.
- Целуйко М.В., Структура правової культури у вітчизняній юридичній літературі, в: Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство, 2010, вип. 538.
- Швалб Ю.М., Просторово-психологічна організація середовища буття і життєдіяльності, в: Актуальні проблеми психології 2015, т. 7, вип. 40.
- Швалб Ю., Свідомість як відношення людини до світу, в: Психологія і суспільство 2004, № 4(18).

MIEJSCE PRAWA RZYMSKIEGO W STRUKTURZE KULTURY PRAWNEJ WSPÓŁCZESNEGO PRAWNIKA NA UKRAINIE

Streszczenie

W artykule opisano rolę kultury prawnej w historii ludzkości i w życiu człowieka. Stwierdzono, że w kategorii „kultury prawnej” kulturoznawstwo („kultura”) i zjawiska prawne („prawo”) są ze sobą powiązane. Zidentyfikowano siedem znaków kultury, sformułowano pojęcie kultury prawnej. Ustalono, że człowiek jest głównym elementem struktury kultury prawnej. Stosując zasadę izomorfizmu w strukturze kultury prawnej wyróżniono trzy części – obiektywną (działalność prawna), subiektywną (pozycja prawna) i normatywną (regulatory prawne). Wyjaśniono miejsce prawa rzymskiego w strukturze kultury prawnej współczesnego prawnika na Ukrainie.

Słowa kluczowe: kultura prawna, struktura kultury prawnej, kultura prawna prawnika, prawo rzymskie

THE PLACE OF ROMAN LAW IN THE STRUCTURE OF LEGAL CULTURE OF A MODERN LAWYER IN UKRAINE

Summary

The article outlines the role of legal culture in the history of mankind and in human life. It was determined that in the category of “legal culture” cultural studies (“culture”) and legal (“law”) phenomena are combined. Seven signs of culture were identified, the concept of legal culture was formulated. It was determined that a person is the main element in the structure of legal culture. Using the principle of isomorphism in the structure of legal culture three parts were distinguished – objective (legal activity), subjective (legal position) and normative (legal regulators). The place of Roman law in the structure of legal culture of a modern lawyer in Ukraine was clarified.

Keywords: legal culture, structure of legal culture, legal culture of a lawyer, Roman law